

Boekbespreking

G. J. Vreeke

Zorg en rechtvaardigheid

Analyse van de Kohlberg-Gilligandiscussie

Dekker & Van de Vegt, Assen 1992 VIII + 196 pagina's

f 37,50 ISBN 90 255 0076 5

(dissertatie Vrije Universiteit Amsterdam, promotor

B. Spiecker, copromotor J.W. Steutel)

Kohlbergs theorie is lange tijd de dominante theorie op het gebied van de morele ontwikkeling geweest. Het is ook een produktieve theorie: ze heeft tot veel onderzoek geïnspireerd en veel kritiek en discussie uitgelokt. Een van de belangrijkste critici is Gilligan. Haar verwijt is dat Kohlbergs theorie niet de morele ontwikkeling maar slechts één aspect daarvan thematiseert, namelijk het oordelen over de rechtvaardigheid van handelingen. In haar boek *In a Different Voice* verdedigt zij de stelling dat morele problemen door mannen en vrouwen op fundamenteel verschillende wijze benaderd worden. Het denken in termen van rechtvaardigheid beschouwt zij als typisch mannelijk. Het vrouwelijk perspectief wordt veel meer gekenmerkt door persoonlijke betrokkenheid en zorg.

De vraag die in deze dissertatie centraal staat, betreft de verhouding tussen deze twee visies op moraliteit. Gaat het, zoals Gilligan zegt, om twee essentieel verschillende vormen van moreel denken? Als dat zo is, zijn beide even geschikt? Hoe moet zo'n afweging gemaakt worden? Of kan, met Kohlberg, verdedigd worden dat het rechtvaardigheidsperspectief de zorgbenadering omvat en uiteindelijk de enig acceptabele grondslag biedt? Deze vragen betreffen niet alleen de problematiek van morele ontwikkelingstheorieën, het zijn centrale ethische kwesties. Op de achtergrond spelen nog verder reikende discussies mee, die overigens door de auteur niet besproken worden, zoals bijvoorbeeld binnen het feminisme over het al dan niet accentueren van de specifiek vrouwelijke identiteit en binnen de wijsbegeerte over de reikwijdte van de idealen van de Verlichting.

In het eerste deel van zijn dissertatie geeft Vreeke een gedetailleerde uiteenzetting van de beide theorieën, in hun diverse gestalten. Hij beschrijft Gilligans kritiek dat Kohlbergs theorie het specifieke van de vrouwelijke moraliteit

systematisch onderwaardeert vanuit het typisch mannelijke accent op abstracte principes en redeneringen. Vervolgens worden Kohlbergs nogal wisselende reacties op deze kritiek weergegeven.

In het tweede deel maakt de auteur duidelijk dat systematische verschillen in beoordeling van morele kwesties door mannen en vrouwen althans uit het empirisch onderzoek in het kader van Kohlbergs theorie niet naar voren komen. Wat dat betreft is het verwijt van een seksistisch vooroordeel dus ongegrond. Dat betekent natuurlijk niet dat de benadering van morele problemen niet toch heel verschillend kan zijn. Criteria worden vervolgens geformuleerd en beredeneerd om dat uit te kunnen maken.

Een zorgvuldige afweging op basis daarvan leidt in het derde deel tot de conclusie dat Gilligan gelijk heeft met haar bewering dat de perspectieven van zorg en van rechtvaardigheid verschillende en niet tot elkaar te herleiden vormen van moreel denken impliceren. Identieke morele problemen krijgen een verschillende interpretatie, en ook de relevant geachte contextuele factoren zijn niet gelijk. Maar Gilligans pretentie dat beide benaderingen even adequaat zijn, kan niet staande gehouden worden. Ten eerste is de zorgbenadering niet goed toepasbaar op de (vele) ethische problemen die de sfeer van de persoonlijke verbondenheid van mensen overstijgen. Ten tweede kan, hoewel objectiviteit in de ethiek een altijd onbereikbaar ideaal zal blijven, het streven naar onpartijdigheid en algemeenheid niet volledig worden opgegeven. In het licht van dat criterium is een zelfstandige zorg-ethiek niet overeind te houden – tenzij door haar zodanig bij te stellen dat ze in feite op die manier weer tot een variant van de theorie van Kohlberg is teruggebracht.

Het boek van Vreeke kan in verschillende opzichten een voorbeeldige theoretisch-pedagogische dissertatie worden genoemd. Niet in de zin van een briljant werk, maar, wat veel belangrijker is, omdat het de beheersing toont van het métier. Dat is een compliment zowel aan de auteur als ook aan zijn begeleiders. Als goede onderzoeksgroepen aan Nederlandse universiteiten vergeleken mogen worden met de plaatselijke gilden van weleer, waarin het handwerk op meestersniveau wordt beoefend en waarin daaromheen een aantal leerlingen (doctoraal studen-

ten) en gezellen (promovendi) het vak al doende leren, dan mag dit een proef-schrift heten in de beste zin van het woord. Dat begint bij de keuze en de afbakening van het onderwerp. Het onderzoeksproject betreft een interessante en belangrijke problematiek, die desalniettemin zonder verlies aan relevantie beperkt gehouden kon worden door de concentratie op een discussie tussen twee centrale auteurs. Het betoog is systematisch van opzet en duidelijk ingedeeld. Het bevat een zelfstandige en goed volgehouden probleemanalyse. De aangename dichtheid van argumentatie staat de helderheid niet in de weg. Tenslotte wordt het geheel gevoed door een goede keuze van literatuur.

Vreeke laat alle stappen zien van het theoretisch pedagogisch grondslagen-onderzoek. Na een korte plaatsbepaling van de onderhavige problematiek worden eerst de te behandelen standpunten zorgvuldig en gedetailleerd weergegeven, inclusief theoretische ontwikkelingen en wederzijdse punten van kritiek. Bijzondere aandacht wordt daarbij gegeven aan de impliciete en expliciete redeneringen die de beide visies schragen. Zo komen ook breuklijnen en theoretische contaminaties aan het licht. Van daaruit worden de grondslagen van het debat gereconstrueerd, waarbij tevens duidelijk wordt waarover het debat niet of slechts schijnbaar gaat. Op grond van een weloverwogen keuze en explicitering van criteria worden de verschillende pretenties tenslotte aan een beoordeling op hun relatieve houdbaarheid onderworpen. In een slotbeschouwing wordt, zij het nogal summier, de geboden analyse in haar bredere context teruggeplaatst en worden enige implicaties van het betoog aangegeven.

Dit alles in het bestek van minder dan 200 pagina's. Zelfs wie niet in het onderwerp geïnteresseerd is kan van dit boek veel leren.

A. W. van Haften

H. Freudenthal

Revisiting mathematics education. Chinese lectures

Kluwer Academic Publishers, Dordrecht 1991 220 pagina's f 120,- ISBN 0 7923 1299 6

Freudenthal heeft voor zijn allerlaatste boek een opmerkelijke titel gekozen. Bij "Revisiting" denk je aan herziening en met "Revisiting Ma-

thematics Education" kan dan bedoeld zijn dat de auteur het opportuun acht zijn ideeën over wiskundeonderwijs te herzien. Freudenthal heeft met deze titel echter iets anders op het oog namelijk een kritische terugblik op zijn werk, zijn ideeën en de wijze waarop die tot stand kwamen. Die ideeën worden niet zozeer herzien - al gebeurt dat ook wel - maar vooral bétzien. Freudenthal onderwerpt fundamentele vraagstukken aan een grondige analyse en reflecteert daarbij op zijn eigen wetenschappelijk denken.

De ondertitel "China Lectures" is waarschijnlijk bedacht naar aanleiding van een studiereis die de auteur enkele jaren geleden naar China maakte.

Wie met het werk van Freudenthal al vertrouwd is, zal sommige hoofdstukken uit deze veelzijdige studie wat vlotter doorlezen, en lezers die voor het eerst een boek van Freudenthal ter hand nemen, ontmoeten een auteur met een eigen kijk op wiskunde, op onderwijs, onderwijsleerprocessen en onderwijsonderzoek.

In het leven van een mens begint wiskunde altijd als 'common sense', zo luidt een eerste grondgedachte, en het wiskundeonderwijs moet bij die 'common sense' aansluiten. "In general I believe that in instruction it would be more commendable to start with common sense ideas rather than to reject them as outdated and better being suppressed" (p. 6). Het kunnen opzeggen van de getallenrij - het allereerste algoritme met een wiskundig karakter dat een kind verwerft - is een 'common sense' algoritme dat voortkomt uit 'means of common language'. Dat 'common sense' idee moet echter niet worden misverstaan. Er is niet mee bedoeld dat de kennisverwerving slechts op de empirie (zeg maar de dagelijkse ervaring) zou berusten. In de natuurkunde ontstaan concepties vaak uit ervaringen die kinderen en ook volwassenen spontaan beleven ('ijzer is kouder dan hout', 'verdampen dat is verdwijnen').

Het gaat om meer. Het wiskundeonderwijs moet weliswaar starten bij de 'common sense' ideeën, maar die ideeën moeten door bewustworden en reflectie op hoger niveau worden gebracht. Dat gebeurt via transformatie en formalisering. Om op hoger niveau weer 'common sense' te worden. Deze hogere niveaus worden niet bereikt als regels van bovenaf worden opgelegd: "But having be imposed they never had a real chance to develop into common

sense of a higher order" (p. 8). 'Common sense' treffen we dus aan, in elk geval in de wiskunde, op verschillende niveaus.

Het is dan ook niet toevallig dat de ontwikkeling van de wiskunde zich onderscheidt van bijvoorbeeld de ontwikkeling van de natuurwetenschap. De natuurkunde ontwikkelde zich sprongsgewijs en werd gekenmerkt door revoluties. De wiskunde evolueerde *tegelijktijd* op verschillende plaatsen in verschillende culturen. "Common sense in order to become genuine mathematics and in order to progress, had to be systematised and organised" (p. 9). Met andere woorden de 'common sense' transformeerde in regels en die regels werden vervolgens weer 'common sense', maar nu van hogere orde. Modellen functioneren in dit proces als intermediair, ze ordenen de werkelijkheid en maken formalisering mogelijk.

'Guided reinvention' is een ander sleutelbegrip in de theorie van Freudenthal. Hij zet dit begrip graag af tegen - door hem als modicus ervaren - begrippen als 'discovery learning': 'uncovering what was covered up by somebody else - hidden eastern eggs'. Het gaat, met andere woorden meer om problemen die de onderzoeker in zijn hoofd had dan om de zoekprocessen van de lerende zelf. 'Reinvention' dus, maar wát moet dan uitgevonden worden, de wiskunde en de denkprocessen van onze voorouders? Nee, zegt Freudenthal, want het gaat om geleid *her*-uitvinden. Waarheen moeten de kinderen geleid worden? Niet zozeer naar de wiskunde maar eerder naar het mathematiseren, abstraheren eerder dan abstracties, schematiseren eerder dan schema's, formaliseren eerder dan formules. Kortom, het gaat dus vooral om het (her)uitvinden van wiskundige activiteiten en processen. Hoe verloopt dat proces? Heruitvinden vraagt om interactieve instructie.

Freudenthal pleit krachtig voor nauwe banden met de realiteit. Wanneer de realiteit ontbreekt, raakt de zin van het mathematiseren volkomen zoek. De kinderen reproduceren dan weliswaar de juiste formules, maar kunnen die niet toepassen.

Uitvoerig gaat de auteur in op de vraag welke leerprocessen voor het wiskundeonderwijs van belang zijn. Hij bespreekt in dit verband onder meer de betekenis van het observeren van het handelen van anderen, zelfobserveratie, observatie van het leren in groepen, blikwisseling ('change

of perspective') en het gedachtenexperiment. Met Van Hiele, naar wie hij ook verwijst, onderscheidt hij niveaus in het leer- en denkproces. Dit niveau-idee correspondeert met de opvatting van Freudenthal dat leerprocessen *discontinu* verlopen. Noodzakelijk voor niveauperhoging is volgens de auteur (die opvatting vinden we trouwens ook bij Piaget): "*Being made conscious and subjected to reflection*" (curs. van H.F.). Reflectie stimuleert dus niveauperhoging: "...reflection on the higher level on one's activities of the lower one" (p. 101). Onder reflectie wordt in dit boek verstaan "...mirroring oneself in someone else in order to look through his skin, to explore him, to take him in" (p. 104). Reflectie is dus van oorsprong sociaal, zoals ook Vygotskij al zei. Het verplaatsen in een standpunt van een ander als zodanig rekent Freudenthal al tot reflectie. Men kan echter ook verdedigen dat er pas van reflectie sprake is als een persoon zijn handelen analyseert, als het ware vanuit het standpunt van de ander. Volgens deze opvatting bestaat reflectie uit de analyse van het *eigen* handelen.

Met algemene leertheorieën heeft de auteur niet veel op: "I strongly distrust general learning theories". Gal'perin is zo'n leerpsycholoog met wie hij graag de degen kruist. Volgens Gal'perin kan vrijwel alles gematerialiseerd worden en ook tekens zouden tot de materiële wereld behoren, zegt Freudenthal. Wellicht, maar Gal'perin zelf heeft de betekenis van tekens (en symboolgebruik) altijd erg betwijfeld en op dit punt zelfs Vygotskij bestreden. Bovendien is 'gematerialiseerd' en 'materieel' niet van dezelfde 'learning level' zoals Freudenthal zegt. Het gematerialiseerde bevat namelijk al niet-materiële, mentale elementen. Het probleem in de theorie van Gal'perin is veeleer dat op de instructie zoveel nadruk wordt gelegd dat de constructie door kinderen (zeg maar de 'common sense') te weinig ruimte krijgt.

Freudenthal is echter geen constructivist. Hij twijfelt er ernstig aan of de discussie, onder filosofen, over de vraag of en hoeverre een individu zijn eigen wereldbeeld construeert wel enige zin heeft. Hij geeft de voorkeur aan het begrip *re*-constructie. Ik vraag me af of het allemaal zoveel uitmaakt. In wezen gaat het er toch om dat een kind ruimte wordt geboden zijn eigen ideeën (constructies) te vormen. Door interactie worden die uitgelokt en door reflectie op hoger niveau gebracht.

Freudenthal heeft een uitgesproken visie op onderwijsonderzoek en in die visie staat het begrip 'validiteit' centraal. Het streven via steeds geavanceerder wiskundig-statistische technieken de betrouwbaarheid te verhogen, gaat vaak ten koste van de validiteit van onderzoek. De meetprocedures zijn weliswaar uiterst verfijnd, maar de onderzoekers weten soms nauwelijks wat ze nou eigenlijk onderzoeken, omdat ze zich onvoldoende voorbereid wagen op het gebied van het wiskundeonderwijs. Het misbruik van wiskundige procedures is de auteur een doorn in het oog evenals misinterpretaties van onderzoeksgegevens. Zo zou uit een 'otherwise excellent national' onderzoek (bedoeld is hier het P.P.O.N. onderzoek van het C.I.T.O.) zijn gebleken dat meisjes op reken/wiskundegebied zwakker presteren dan jongens. Deze interpretatie van de onderzoeksgegevens kan niet juist zijn, aldus Freudenthal, omdat zoals bekend de jongens 'the overwhelming majority' vormen van de kinderen die in Nederland in het speciaal onderwijs belanden, zodat de besten dus overblijven in het basisonderwijs. Onlangs echter, in een zogenoemde mediopeiling van het C.I.T.O., is gebleken dat de meisjes beter dan jongens presteren bij het 'begrijpend lezen' van zakelijke teksten. Worden jongens dan alleen op grond van hun tegenvallende rekenprestaties naar het speciaal onderwijs verwezen? Deze bevinding lijkt op gespannen voet te staan met de verklaring van Freudenthal.

"Revisiting Mathematics Education" is een rijk boek waarin maar weinig thema's die het wiskundeonderwijs raken, onbesproken blijven. De auteur zal - mede door zijn vrijmoedige en directe betoogtrant - bij sommige lezers nog wel eens tegenspraak en discussie oproepen. Dit zal de fundamentele koerswijziging in het denken over wiskundeonderwijs, waarvoor Freudenthal in zijn werk steeds heeft gepleit, in elk geval niet meer kunnen verhinderen.

J. M. C. Nelissen

T. T. D. Peetsma

Toekomst als motor? Toekomstperspectieven van leerlingen in het voortgezet onderwijs en hun inzet voor school

Academisch proefschrift Universiteit van Amsterdam.
SCO, Amsterdam 1992, 181 pagina's
ISBN 90 681 3317 9

Peetsma heeft een onderzoek verricht naar de rol die het toekomstperspectief als motivationele variabele speelt tijdens de schoolloopbaan. Zij kiest als theoretische basis niet voor de sociale-leertheorieën, waarin de neiging om naar toekomstige doelen te streven afhankelijk wordt gesteld van de verwachting dat daarmee een beloning wordt verkregen én van de verwachte waarde van die beloning. Zij kiest voor de interactionistische benadering, waarin de verklaring van gedrag vooral wordt gezocht in een wisselwerking tussen persoonlijkheidstrekken en situatiekenmerken. Kenmerkend voor deze benadering is volgens Peetsma de nadruk die wordt gelegd op afwegingsprocessen die uitmonden in intentioneel gedrag. Echter, ook bij sociale-leertheorie hangt de handeling af van de afweging die iemand maakt m.b.t. de waarde die subjectief wordt gehecht aan het doel en de even subjectieve verwachting dat doel te kunnen bereiken met behulp van bepaalde gedragskeuzen. In het theoretische hoofdstuk wordt nauwelijks duidelijk gemaakt waarom bepaalde benaderingen worden afgewezen en een andere wordt gekozen. Bij de onderzoeksopzet vinden we er dan ook weinig van terug. Zeker niet de voor de interactionistische benadering zo kenmerkend geachte afwegingsprocessen.

De korte theoretische uiteenzetting wordt gevolgd door een beknopt overzicht over de uitkomsten van allerlei onderzoeken op het terrein van haar probleemstelling. Ondanks de beknoptheid worden er ook uitkomsten vermeld van voor deze studie in het geheel niet relevante onderzoeken op het gebied van de psychopathologie. Peetsma stelt overigens dat het vele onderzoek weinig overeenstemmende resultaten heeft opgeleverd. De lezer is dan geneigd te verzuchten: "dat heb ik vaker gelezen".

Toch vallen er wel enkele patronen te onderkennen. Ik zal er een paar noemen die in het kader van deze studie wel relevant lijken, en ook weer door deze studie worden bevestigd. Jongens zijn meer gericht op een beroepsloopbaan

en meisjes meer op sociale relaties. Recenter onderzoek toont aan dat er verschuivingen optreden. Meisjes worden moderner. Zij richten zich nu op een 'dubbelleven' waarin sociale relaties, of gezinsvorming, wordt gecombineerd met beroepsuitoefening. Ook het perspectief van jongens wordt breder; ze richten zich voor later niet meer alleen op een beroep maar ook op hun vrije-tijdsbesteding. Helaas zal die ontwikkeling het 'dubbelleven' van vrouwen niet verlichten.

In dit onderzoek wordt toekomstperspectief omschreven als een attitude van iemand ten aanzien van een doelobject op een zekere termijn in de toekomst. Op pagina 107 schrijft zij zelfs: "Toekomstperspectief is opgevat als een motivationele variabele". Als dit begrip dus wordt opgevat als iets dat voor een *houding of motivatie* staat, dan is de gekozen term niet erg gelukkig. Toekomstgerichtheid ware dan te verkiezen. Zoals Peetsma ook zelf aangeeft (p. 30) kan men bij attitudeën een cognitief, een affectief en een intentioneel element onderscheiden. Naar mijn smaak zou men het cognitieve element heel adequaat als het toekomstperspectief kunnen omschrijven. Hoe ziet men de toekomst in het algemeen en zijn/haar toekomstkansen in het bijzonder? Denkt men inderdaad ver vooruit of niet? Bij het gevoelsmatige aspect kan men nagaan of iemand beducht is voor de toekomst of die juist optimistisch en vol verwachting tegemoet treedt? Ten slotte het gedragsintentioneel aspect. Naar dat laatste is Peetsma op zoek. Hebben leerlingen met een bepaalde toekomstgerichtheid ook een bepaalde gedragsintentie, en zo ja, komt die ook tot uiting in hun inzet voor school?

Op grond van haar eerdere onderzoek komt Peetsma tot de keuze van vragenlijstonderzoek met behulp van schalen. Haar argumenten voor deze keuze zijn overtuigend. De betrouwbaarheid en de geldigheid van de tot nu toe gebruikte en door Peetsma besproken alternatieve (indirecte) methoden maken absoluut geen toereikende indruk. De door haarzelf ontwikkelde schalen blijken bijna allemaal zeer betrouwbaar. Een puntje van kritiek kan worden geplaatst bij de gebruikte antwoordcategorieën. In plaats van het gebruikelijke neutrale antwoord is gekozen voor "past een beetje bij mij". Dit heeft nog altijd een positieve lading. Ook de beide naastliggende antwoordcategorieën zijn ongebruikelijk verwoord: "past vrij goed bij mij" en "past nau-

welijks bij mij". Waarom niet gewoon: heel goed, goed, niet goed/niet slecht, slecht en heel slecht, ondersteund door symbolen die middelbare scholieren heel goed begrijpen zoals ++, +, +/-, -, --?

De uitkomsten geven het volgende beeld. Het perspectief op school- en beroepsloopbaan op lange termijn wordt positiever naarmate de leerlingen een hoger schooltype bezoeken. Het korte termijn perspectief wordt minder positief naarmate het leerjaar stijgt. De examens werpen kennelijk steeds duidelijker hun dreigende schaduwen vooruit. De inzet voor school neemt af naarmate het leerjaar stijgt. Dit lijkt mij een tamelijk verrassende uitkomst. Algemeen wordt aangenomen dat de leerlingen in de brugklas heel positief aan hun loopbaan in het voortgezet onderwijs beginnen. Daarna neemt de inzet af. Het nieuwtje is er af, andere interesses eisen de aandacht op. Pas tegen de tijd dat de examens in zicht komen, met name in de examenklas zelf, zal de inzet weer sterk gaan toenemen. Kortom, een kromlijng verband ligt voor de hand.

Het onderzoek toont een verband aan tussen gemotiveerdheid en de toekomstperspectieven op school- en beroepsloopbaan, en tussen gemotiveerdheid en twee andere toekomstperspectieven die werden onderscheiden: sociale relaties en eigen ontwikkeling. Het perspectief op vrije tijd lijkt echter averechts te werken voor de inzet op school.

Het onderzoeksdeel van de studie toont grote degelijkheid, al zien de in de bijlage afgedrukte vragenlijsten er als drukwerk weinig professioneel uit. De degelijkheid schuilt voor een groot deel in het feit dat Peetsma kan voortbouwen op eerder door haar uitgevoerde studies op dit terrein. Van de statistische analyses in vele soorten is veel werk gemaakt. De verslaggeving daarvan is echter gortdroog: voer voor ingewijden. Ook in het slothoofdstuk over de uitkomsten blijft de discussie zeer dicht in de buurt van de verkregen uitkomsten. Daardoor is deze helder geschreven dissertatie helaas weinig inspirerend, maar dat laatste vormt geen relevant criterium voor een promotie.

M. J. de Jong

Mededelingen

Symposium Persoonlijkheid: ontwikkelingspsychologie en ontwikkelingspsychopathologie

Het thema van dit symposium, dat op 10 en 11 juni 1993 te Leiden wordt gehouden, is de relatie tussen persoonlijkheidskenmerken en psychopathologie bij kinderen en adolescenten. De organisatie berust bij de PAO, studierichting Gedragwetenschappen, het Academisch Centrum Kinder- en Jeugdpsychiatrie Curium, en de Secties Kinder- en Jeugdpsychiatrie van de Rijksuniversiteit Leiden en de Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie.

Inschrijvingen en inlichtingen bij: PAO, Postbus 325, 2300 AH Leiden, tel.: 071-143142, fax: 071-140145.

Congres: Onderwijs en Stress

Op 7 oktober 1993 organiseert het Stress en Traumafonds een ééndaags congres over de problemen van stress in het onderwijs, zowel bij leraren als bij leerlingen.

Nadere informatie is verkrijgbaar bij het Congresbureau Van Namen & Westerlaken, Postbus 1558, 6501 BN Nijmegen, tel.: 080-234471, fax: 080-601159.

Inhoud andere tijdschriften

Comenius

12e jaargang, nr. 4, 1992

Thema: Vygotsky's legacy

Vygotsky's Legacy: Understanding and Beyond. An introduction, door S. Miedema, M. H. van IJzendoorn en R. van der Veer
Children's contribution to their development as a theme in Vygotsky's work, door E. Elbers
Vygotsky's dynamic systems, door P. van Geert
Vygotsky's view on schooling. Reflections on R. van der Veer and J. Valsiner, Understanding Vygotsky. A quest for synthesis, door W. Wardekker

Vygotsky's modern appeal, door S. Bem
Voices at play. Understanding Van der Veer and Valsinger, door R. van der Veer en J. Valsiner

Jongenswereld - meisjeswereld? Jongeren over de relatie met hun ouders en leeftijdgenoten, door J. de Hart

Pedagogisch Tijdschrift

17e jaargang, nr. 5/6, 1992

Thema: Wetenschapsgeschiedenis van de pedagogiek

Historische processen in de ontwikkeling van het experimenteel onderzoek in de Pedagogische Wetenschappen, door M. Depaepe

Van natuurkundige naar biologische pedagogiek. De paradigmatische omslag tussen circa 1890 en 1923, door P. Halens

Eugenetisch pessimisme en pedagogisch optimisme bij J. Demoor.

Case-study naar het geneeskundig denken over abnormaliteit eind negentiende - begin twintigste eeuw, door Ph. de Wilde

Voorgeschiedenis van de Nederlandse orthopedagogiek in verband met de ontplooiing van het speciaal onderwijs, gedurende de eerste helft van de twintigste eeuw, door J. C. Sturm

Kohnstamm en het idee van kinderlijke ontwikkeling. Pedagogiek en psychologie, door E. Mulder

Feiten en waarden in de ontwikkeling van de Nederlandse academische pedagogiek. Een opmaat voor pedagogisch wetenschapsonderzoek, door G. Biesta en S. Miedema

'De Zijlijn'. Vrouwen en de pedagogische wetenschap in Nederland tussen 1779 en 1946, door M. van Essen en M. Lunenberg

Tijdschrift voor Onderwijsresearch

17e jaargang, nr. 4, 1992

Stand van zaken ontwikkelingsproces (voortgezet) speciaal onderwijs: constructie van een instrument, door E. Kool, D. Rooth, C. Bruinsma en A. van der Leij

De GIVON, de getrapte indeling naar voltooid onderwijsniveau, door W. Jansen Heijtmajer
Effect van tekststructuur op de reproductie van informatieve teksten bij brugklasleerlingen, door M. J. M. Voeten, A. Bergmans, C. A. J. Aarnoutse en I. de Groot

Notities en Commentaren

Het beoordelen van de SVO-beoordeling, door P. Vedder

Thema: De relatie tussen cognitieve en metacognitieve vaardigheden

De relatie tussen cognitieve en metacognitieve vaardigheden: een introductie, door M. V. J. Veenman, A. Samarapungavan, B. H. A. M. van Hout-Wolters en J. J. Beishuizen
Metacognitie van lerenden in onderwijsleerprocessen, door M. Elshout-Mohr
Intelligentie en metacognitieve vaardigheden, door M. V. J. Veenman en J. J. Elshout
The relation between metacognitive and domain specific knowledge, door A. Samarapungavan en M. Milikowski
Cognitie en metacognitie bij het bestuderen van informatieve tekst, door E. Stoutjesdijk en J. J. Beishuizen

'De wolken waarom moeder schreide'. Oratie van D. J. de Levita
Wachter wat is er van de nacht? Kanttekeningen bij de inaugurele rede van prof.dr. D. J. de Levita, door J. van Weelden
Gezinsproblemen in de welwaarts- en verzorgingsstaat, door J. van Acker
Stress bij ouders van een verstandelijk gehandicapt kind. Evaluatie van thuiszorg, door H. W. van Berkum

Primaire preventie van kindermishandeling, door C. Hoefnagels
Oordeelsvorming en remediëringkansen in het speciaal onderwijs, door J. Th. A. Bakker en C. B. L. M. Ubachs
Het Leerlingvolgsysteem van het Cito; inhoud en werkwijze, door P. Gillijns
Reactie. Vroegbehandeling en het jonge lichamelijke gehandicapte kind: een reactie uit de praktijk, door J. Hendriksen en A. Reinders

Thema: Zorgen voor de leerling
Zorg om de verzorging door R. de Groot
Onderwijsverzorging: gevierendeeld tussen overheid, scholen, markt en vooral zichzelf, door K. B. Koster
Leerlingbegeleiding na 1995. De WRR ziet vakinhoudelijke ontwikkeling over het hoofd, door W. Meijer
De toekomst van de onderwijsbegeleiding en WSNS, door R. J. Gorter
De structuur en organisatie van de begeleiding van de sociaal-emotionele ontwikkeling van leerlingen, door C. F. M. van Lieshout en G. J. T. Haselager

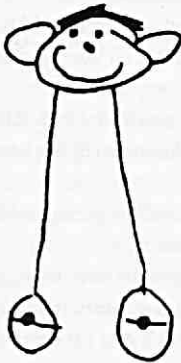
Ontvangen boeken

- Aarssen, J., Ruiters, J. J. de, & Verhoeven, L. *Toetsing Turks en Arabisch aan het einde van het basisonderwijs*. Tilburg University Press, Tilburg, 1992, f 29,90.
- Daal, V. H. P. van, *Computer-based reading and spelling practice for young dyslexics* (dissertatie). Vrije Universiteit, Amsterdam, 1993.
- Eeden, P. van den, Jong, U. de, Koopman, P., & Roeleveld, J., *Schoolloopbanen in Amsterdam. Leerlingen op Amsterdamsche scholen voor algemeen voortgezet onderwijs in de jaren zeventig* (Forum-reeks 15). Swets & Zeitlinger, Lisse, 1993, f 42,-.
- Hamers, J. H. M., Sijtsma, K., & Ruijsenaars, A. J. J. M. (Eds.), *Learning potential assessment. Theoretical, methodological and practical issues*. Swets & Zeitlinger, Lisse, 1993, f 98,-.
- Hofman, R. H., *Effectief schoolbestuur. Een studie naar de bijdrage van schoolbesturen aan de effectiviteit van basisscholen* (dissertatie). RION, Groningen, 1993.
- Linden, W. J. van der, Mommers, M. J. C., Peters, J. J., Tomic, W. (red.), *Onderwijskunde in de klas*. Swets & Zeitlinger, Lisse, 1993, f 38,-.
- Nijhof, W. J., Franssen, H. A. M., Hoeven, W. Th. J. G., Wolbert, R. G. M. (red.), *Handboek curriculum. Modellen, theorieën, technologieën*. Swets & Zeitlinger, Lisse, 1993, f 79,50.
- Oers, B. van, & Janssen-Vos, F. (red.), *Visies op onderwijs aan jonge kinderen*. Van Gorcum, Assen, 1992, f 27,50.

Swets & Zeitlinger Publishers

Heereweg 347, 2161 CA Lisse

Tekenen – een natuurlijke bezigheid

De psychologie van kindertekeningen

Glyn V. Thomas en Angèle M.J. Silk

ISBN 90 265 1318 6 180 PAG. f 29,50

Het meest recente en uitgebreide overzicht van psychologische theorieën over kindertekeningen. Waarom tekent een kind? Hoe tekent een kind? Wat zegt een tekening over ontwikkeling, niveau, begaafdheid, originaliteit, emoties, expressiviteit? Vanuit de ontwikkelingspsychologie, de klinische psychologie, de artistieke benadering en de cognitieve psychologie kijkt men naar verschillende aspecten. Recent onderzoek is vooral gericht op de analyse van het tekenproces en op het vaststellen van de informatie die kinderen in hun tekeningen verwerken.

Vertaling van *An Introduction to the Psychology of Children's Drawings*.

De auteurs zijn als psycholoog verbonden aan de Universiteit van Birmingham (Engeland).

Opvoeding en opvoedingsproblemen in het gezinsleven

P.M. Schoorl

ISBN 90 265 1265 1 184 PAG. f 45,—

In elk gezin ontstaan vanzelfsprekende handelingspatronen, waarvan de gezinsleden zich niet altijd bewust zijn. Dit boek geeft een handleiding voor het blootleggen van deze impliciete gezinsregels in probleemsituaties, als noodzakelijke voorbereiding op de hulpverlening. De basis is een theoretische analyse van de regels in het gezinsleven en hun invloed op het functioneren van het gezin. Het resultaat is een praktisch en overzichtelijk boek over gezinsopvoeding, dat door de heldere en systematische opbouw ook zeer geschikt is voor opleidingen.

Verkrijgbaar in de boekhandel of bel: 02521 - 35111

Inhoudsopgave

Pedagogische Studiën Jaargang 70, nummer 2/1993

G. W. Meijnen en J. Kloprogge

De evaluatie van het Onderwijsvoorrangsbeleid
Een introductie op de artikelen 82

G. W. Meijnen en J. Kloprogge

De evaluatie van het Onderwijsvoorrangsbeleid geëvalueerd 84

M. P. C. van der Werf, P. Tesser en L. Mulder

De prestaties van de OVB-doelgroepen in 1988: stand van zaken
na de eerste meting 97

M. P. C. van der Werf en M. G. Weide

Effectieve voorrangskennmerken in de school en in de klas 108

P. Tesser en H. Vierke

De prestaties van de OVB-doelgroepen in 1990: stand van zaken
na de tweede meting 122

K. M. Stokking

Differentiatie en zorgverbreding in het basisonderwijs: de behan-
deling van een vernieuwingsonderwerp in onderzoek en beleid,
1984-1990 135

Boekbesprekingen 151

Mededelingen 159